
ЯРЕМЧУК О.В.,
доктор психологічних наук
доцент кафедри соціальної та
прикладної психології,
ОНУ імені І.І. Мечникова,
м. Одеса

СУБ'ЄКТ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ МІФОТВОРЧОСТІ

В статті з'ясовується співвідношення картини світу етносу й суб'єктивного образу світу суб'єкта етнокультурної міфотворчості. Індивідуальна авторська міфотворчість розглядається як знакове опосередкування культурної реальності.

Ключові слова: картина світу, етнос, суб'єкт етнокультурної міфотворчості.

В статье выясняется соотношение картины мира этноса и субъективного образа мира субъекта этнокультурного мифотворчества. Индивидуальное авторское мифотворчество рассматривается как знаковое опосредование культурной реальности.

Ключевые слова: картина мира, этнос, субъект этнокультурного мифотворчества.

The article turns correlation between the worldview of the ethnicity and subjective image of the world of the subject of ethnocultural myth-creativity. Individual author's myth-creativity is seen as a symbolic mediation of cultural reality.

Key words: world view, ethnos, an ethno-cultural myth-creativity.

Суб'єктивний образ світу творчої індивідуальності, який відбито в її мовному творінні без сумніву справляє вагомий вплив на етнічну картину світу, перш за все тому, що додає в неї нові значення й смисли. Зважаючи на те, що властивістю мови є організація й стабілізація процесу сприймання, мовленнєвий акт викликає активізацію свідомості щодо тих чи інших аспектів дійсності. Авториміфотворці, таким чином, створюючи власний мовний простір, спонукають загал до нового бачення й обговорення зовнішньої та внутрішньої реальності людини. Таким чином, картина світу, будучи індивідуалізованою культурно-історичною основою пізнання, стимулює надбання суб'єктом нових знань на основі досвіду етнокультурної спільноти. Великого значення в цьому процесі набуває опосередковуюча функція символів, метафор, образів, які закарбовують спосіб осягнення буття певною етнокультурною спільнотою.

Проблема. Коли йдеться про індивідуальне переломлення культурної реальності творчим суб'єктом, можна припустити виникнення нових смислів, які можуть бути означені даною етнокультурною спільнотою, тобто введені в її культурний обіг. Саме в цьому розумінні індивідуальна авторська міфотворчість може розглядатися як знакове опосередкування культурної реальності. Це приклад знаків другого порядку, які виникли завдяки діалогу митця з власною етнічною традицією. Показовим є те, що знаковими виявляються навіть поведінка й жит-

тєвий шлях автора-міфотворця. Опановуючи зміст індивідуальних авторських міфів, суб'єкт піднімається на новий щабель самопізнання в культурі і створює суб'єктивний образ світу.

Мета статті: з'ясувати співвідношення картини світу етносу й суб'єктивного образу світу суб'єкта етнокультурної міфотворчості.

Взаємини особистості зі значеннєвою сферою культури залежать від рівня індивідуалізації особистості. У свою чергу ступінь активності і суб'єктності людини значною мірою визначає її креативний потенціал у сенсі синтезування суб'єктивного образу світу. Особистість є носієм ментальності певної культури та перебуває в її межах; індивідуальність, долаючи ці межі, стає інтерпретатором семантичних полів культури, або суб'єктом міфотворчості, тому що привносить у систему колективної ментальності нові смислові елементи.

Сучасна людина опиняється перед вибором: бути споживачем сконструйованих іншими міфів або включитися в процес етнокультурної міфотворчості. Постнекласичне тлумачення міфу позиціонує його як універсальний культурно-психологічний феномен, що є первинним кодом змістів, символів, світоглядних установок, які відбивають універсальні архетипи колективного несвідомого в індивідуальній психіці. Важливо те, що міф – це система мислення і досвіду, яка спирається на психічний баланс свідомої та несвідомої сфер особистості і, завдяки цьому, є медіатором між реальним і потенційним «Я». Специфічна якісна

структура міфу дозволяє відбити тенденцію холистичності у внутрішньому світі людини й у соціальному житті. Це виявляється насамперед у синтезі логіки й емоцій, раціонального й інтуїтивного способів пізнання світу. Міф є універсальною формою включеності людини у світ, екологічним способом досягнення особистістю цілісності, інструментом впорядкування психічних змістів на шляху до Самості. Виходячи з такого розуміння феномена міфу, варто підкреслити, що особистість спонтанно створює міфологию, просто перебуваючи у своєму природному стані означування, переживання й оцінювання життєвих подій. К.-Г. Юнг називає це «безперервним творчим актом, тому що за допомогою фантазії, психічне створює повсякденну реальність» [12]. Прикметою постмодерністського дискурсу є особлива увага до етнокультурної міфотворчості особистості. Етнокультурна міфотворчість особистості – це процес створення суб'єктивного міфологічного простору, що корелює з визначеним типом культурно-історичного, етносоціального й екзистенціального досвіду, відбитого в різних текстах (нарративах, поведінці і, ширше, у життєвому шляху в цілому). Продуктом етнокультурної міфотворчості особистості є індивідуальний авторський міф. Ми трактуємо індивідуальний авторський міф як переважно усвідомлюваний суб'єктом трансцендентний акт цілісного осягнення суб'єктивного екзистенціального досвіду (зокрема особистої міфології, особистісних змістів, свого покликання, і т. інш.), що об'єктивується найчастіше в автонаративі. У плані взаємодії з історичною традицією етнокультурна міфотворчість особистості може наближатися до екзистенціального проектування особистості і тоді суб'єкт вибудовує свій життєвий світ відповідно з досягненнями, проблемами та перспективами спільноти, з якою він себе ідентифікує. З цією проблематикою тісно пов'язані питання репрезентації ет-

нічної картини світу в суб'єктивному просторі етнокультурної міфотворчості особистості. Йдеться перш за все про створення суб'єктивного образу світу, шляхом творчої трансформації картини світу етносу суб'єктом етнокультурної міфотворчості. Можна припустити, що в такому разі детермінантою індивідуальної авторської міфотворчості є складна суперечлива взаємодія етнокультурної картини світу та індивідуального образу світу суб'єкту. В образі світу як психологічній категорії «у тугий вузол сплелися проблеми пізнання, точніше усвідомлення суб'єктом реальності, проблеми породження свідомості і, нарешті, проблеми буття самого світу, існування й активності людини у світі. Саме такий, «гносеолого-онтологічний» підхід до дослідження психічного відстоював С. Л. Рубінштейн. У процесі синтезування образу світу онтологічні відношення переломлюються крізь призму гносеології. Образ світу реалізований у різноманітних семіотичних втіленнях, що, однак, скоординовані між собою і складають, на наш погляд, єдину універсальну міфологічну за своєю суттю систему. На думку багатьох дослідників, зокрема В. І. Топорова, В. Ф. Петренка, Н. Ф. Каліної та інш. навколишня дійсність у цілому представлена в свідомості не як результат переробки первинних чуттєвих даних, а як результат їхнього вторинного перекодування за допомогою знакових систем. Підкреслимо, що серед цих знакових систем узагальнюючу універсалізуючу функцію виконує саме міф. Не дивлячись на те, що кодування інформації у свідомості проходить кілька рівнів когнітивної переробки, кожний з яких «переписує» її власним особливим способом (через образи, схеми, концептуальні узагальнення, у знаковій та символічній формі і т. інш.), явно виявляється тенденція упорядкованого накопичування інформації про світ. Ця тенденція є скоріше підтвердженням певної імпліцитної узагальнюючої ідеї про світ,

ніж безпристрасним засвоєнням раніше невідомих фактів. Таке світосприймання властиве насамперед носіям міфологічної свідомості. Можна задатися питанням, яке відношення має ця архаїчна свідомість до сучасної творчої особистості, яка саморозвивається? Відповідаючи на це питання ми стикаємося з необхідністю з'ясування природи суб'єктивного образу світу або, іншими словами, індивідуального образу світу суб'єкта. На думку С. Л. Рубінштейна, відношення суб'єкта до пізнаного виявляється в «безпосередніх переживаннях», з яких «виділяється рефлексія на світ і самого себе» [9, 233]. Так само як С. Л. Рубінштейн підкреслюючи ґносеологічний аспект свідомості, О. М. Леонтьєв пише, що свідомість у своїй «безпосередності» є образом і вказує на «діяльнісний» характер цього образу [5, 166]. Для нас важливо підкреслити, що з позиції культурно-історичної психології образ світу тісно пов'язаний з міфотворчою діяльністю. В ході аналізу явищ усвідомлювання в них виявляється насамперед чуттєва тканина, що «утворює чуттєвий склад конкретних образів реальності, тобто вона виступає, за визначенням В. Ф. Петренка, ланкою «безпосередньо сполучаючою суб'єкта з зовнішнім світом» [8]. Міф також є сполучною ланкою між внутрішнім світом і зовнішньою реальністю. О. М. Леонтьєвим і його послідовниками відзначається важливість факту включення в образ світу значень і смислів, що говорить про можливості поширення цього поняття як на область емоційного так і на область раціонального пізнання [10]. У значеннях представлені всі знання, накопичені людством і в таких ідеалізованих формах вони входять у картину світу [7, 261]. Іншими словами, образ світу людини є універсальною формою організації її знань, що визначає можливості пізнання та управління поведінкою [10]. З іншого боку, універсальна форма організації знань в образі світу заповнюється суб'єктивним смислом. В

основі моделювання світу у свідомості лежать космічні і соціальні категорії культури, вони ж категорії ментальності. Сітка координат свідомості складається з системи міфологем, таких як «порядок», «справедливість», «воля», «необхідність», «краса», «істина» і т. інш. Через здатність міфологем до розгортання й розвитку в індивідуалізованому варіанті для кожної особистості категоріальний план свідомості набирає певного суб'єктивного емоційно забарвленого вигляду. Саме тому категоріальні структури свідомості відповідальні не тільки за процес психічного відображення дійсності, але й (у більшій або в меншій мірі) за його потенційне конструювання. «Категоризація світу є водночас його побудовою, що призводить до самореалізованого прогнозу» [8]. Можна припустити, що творче переломлення або розширення категоріального складу колективної свідомості через включення нових міфологем поступово може призвести до реальних змін у житті етнокультурної спільноти. Останнє відбувається, як правило, завдяки впливові лідерів, що мають високий рівень суб'єктності. Їхній суб'єктивний образ світу істотно обумовлює відтворення етнічної ментальності та культурних традицій у наступних поколіннях, насамперед через його духовну інтенціональність та емоційне резонування з етнокультурним образом світу. З цього приводу, Д. С. Смирнов відзначає, що найважливішу роль у вибірковості прогнозів та екстраполяцій образу світу відіграють емоції, які актуалізують значимі для людини складові колективного образу світу [10]. На думку Ф. Є. Василюка, центральною психологічною проблемою є переживання суб'єктом світу і себе в цьому світі. Переживання як особлива діяльність, спрямована на перебудову внутрішнього світу і «на встановлення значення відповідності між свідомістю і буттям» спрямоване на «підвищення усвідомлення життя» [3, 30]. Образ світу являє собою «межову сутність, од-

ним боком звернену до об'єктивно існуючої реальності (зовнішнього світу, мови і культури), а іншим – до безпосередньої суб'єктивності [3, 89]. Достеменно простір переживань особистості має міфологічну природу і може бути співвіднесений з феноменом життєвого світу. Т. М. Титаренко розглядає життєвий світ як «певну концептуальну модель багатовимірного відображення реальності, яка описує об'єктивну дійсність за допомогою різних перцептивних, вербальних, міфологічних, символічних мов» [11, 33]. Особливістю життєвого світу є його саморозвиток, що відбувається протягом усього життя людини, у просторі і часі її існування, у прагненні до внутрішньої гармонії [11, 245]. У суб'єктивній свідомості образ світу мінливий, кожна людина створює свій власний світ, свою інтерпретацію світу, що змінюється «іноді кардинально, різко, частіше – майже не помітно, еволюційно» [11, 34]. Будучи суб'єктивним, образ світу в той же час «несе в собі загальнолюдський зміст, відтворює еволюційний шлях, пройдений родиною, нацією, культурою, концентрує набутий досвід і нереалізовані потенції, про які людина навіть і не підозрює [11, 35]. Близькі за змістом думки висловлюються С. Ю. Артем'євою: образ світу «втілює сліди всієї передісторії психічного життя суб'єкта. Ці сліди організуються в структурі суб'єктивного досвіду, що дозволяє їм бути реальними регуляторами та будівельним матеріалом суб'єктивного образу світу» [1, 17]. Таким чином, суб'єктивний образ світу вступає в складну взаємодію з етнокультурним образом світу. В середині етнокультурної спільноти завжди існують особистості, здатні задля створення суб'єктивних творчих світів вільно обирати певні домінанти культурної традиції. В галузі мистецтва і художньої літератури ми зустрічаємося з множиною суб'єктивних образів світу, які названі іменами авторів-міфотворців: світ Пушкіна, Достоевсько-

го, Шевченка, Гоголя, Чайковського, Далі та інші. Суб'єктивний образ світу пасіонарної особистості впливає на вибір ціннісних орієнтацій певною етнокультурною спільнотою. Свідомість творчих особистостей менш соціально обумовлена порівняно з більшістю. Вони реалізують особливий модус ставлення до реальності, що міг би бути названий позатрадиційним, якщо б не був необхідним компонентом традиції. Справа в тому, що носій суб'єктивного образу світу має привілею творчо самовизначатися у своїй культурній традиції: він може свідомо виходити за її межі або свідомо в них залишатися, наприклад, щоб зберегти культурну спадщину. Кожна етнокультурна спільнота гостро відчуває потребу в таких людях, насамперед, для здійснення гармонійної та своєчасної трансформації колективного образу світу в динамічних соціально-історичних умовах. Без таких «каталізаторів» образ світу усвідомлюється певною етнокультурною спільнотою лише частково, фрагментарно. Причому предметом усвідомлення найчастіше є не зміст образу світу як такий, а факт його наявності та універсальності. Спираючись на індивідуальні авторські міфи, етнокультурний образ світу може бути реконструйований, при чому не тільки у своїх базових рисах, але й у конотативних проявах (у вигляді міфологеми реальності). Досить часто така реконструкція оприявнює внутрішню суперечливість вихідних пунктів етнокультурного образу світу, особливо це стосується його ціннісної конфігурації. Суб'єктивний духовний досвід особистостей, які самовдосконалюються у полі ментальності певної культури допомагає з'ясувати зазначені протиріччя. Прикметна риса власників суб'єктивного образу світу – цілеспрямоване самопізнання й активний напружений пошук індивідуального сенсу існування в світі, в результаті чого вони починають керуватися в своїй життєдіяльності «логікою пізнання суті, глибинними законами

життя» [6, 500], й таким чином, спонтанно знімають соціальну нормативність у власному етичному просторі. Свідомість такої людини проникна для глибинних несвідомих архетипних вмістів й зберігає при цьому внутрішню цілісність та інтенціональність. А. В. Петровський пропонує описувати прийняття рішення творчим суб'єктом за формулою «вільної причинності». З неї випливає, «що немає причин, але є внутрішня необхідність, що виступає своєрідним імперативом». Шлях, що веде до виходу на цей рівень є шляхом розуміння [6, 500]. Ці міркування співзвучні з ідеями екзистенціалістів, зокрема згідно К. Ясперсу, «прагнення до свободи не означає свавільних дій, навпаки, воно передбачає розуміння. Свобода збігається з внутрішньою необхідністю істини» [6, с 167]. Таким чином, суб'єкти етнокультурної міфотворчості вже самим фактом свого існування та суб'єктивним поглядом на світ створюють духовно заряджене поле самовдосконалення в певній спільноті. Вони демонструють особливу значущість етнокультурного образу світу для конкретної людини, беруть його за основу власної життєтворчості та позиціонують як свій екзистенціальний проект.

Важливо розглянути індивідуальну авторську міфотворчість як перетворення процесу пізнання в самопізнання та самоініціацію суб'єкта в культурі. Знання, що дає можливість суб'єктам-міфотворцям будувати прогнози на майбутнє в невизначених ситуаціях репрезентує глибинний рівень організації образу світу, що безпосередньо пов'язаний з архаїчною міфологією й архетипами колективного несвідомого. Традиційно школа О. М. Леонтьєва співвідносить глибинний рівень образу світу з рівнем значень [5]. Але звідки ж виникають в образі світу «значення»? Сутність виникнення значень закорінена, згідно з О. М. Леонтьєвим «у всій сукупності людської практики, що у своїх ідеалізованих формах вхо-

дить у картину світу» [5, 261]. Можна задатися питанням: «Що це за «ідеалізовані форми людської практики», які є змістовими складовими картини світу?» О. Г. Асмолов, коментуючи дану думку, згадує, що «на початку була справа» [2, 288]. У зв'язку з цим, можна припустити, що джерелом значень цілком могли бути архаїчні ритуальні дії. Оскільки ритуальні практики в різних культурах дуже стійкі і «вкорінені» у родовій пам'яті колективу, то цілком можливо, що «сама мета цих практик обумовлює запам'ятовування», тому що в ній представлене поле мотивів і змістів, потенційно значущих для учасників обрядового дійства. Саме мотиваційно-сміслова орієнтація на майбутнє утворює людську пам'ять, «зобов'язуючи» її утримувати те, що було, для того, що буде. Отже, зазначене вище знов-таки приводить нас до думки про міфологічну конструкцію як колективного так і суб'єктивного образу світу, прообразом яких є архаїчний ритуал. Це просуває подальші дослідження процесу самостановлення і саморозвитку творчої особистості в напрямку етнокультурної міфотворчості як створення нових обрядово-ритуальних форм, що дозволяють більш повно досягти закладену на архетипових рівнях етнокультурну потенційність. Це є своєрідною самоініціацією особистості в сакральний простір культури. Цікаві контексти даної думки знаходимо в сучасній неklasичній гносеології. З погляду С. Кримського, пізнання є «трансценденцією софійності» і, таким чином, той, хто пізнає впливає на зміст колективної ментальності [4]. На найвищих регістрах творчості, художник стає провідником власноруч створеної логіки за допомогою ним же самим активізованих енергій колективного несвідомого. Тим самим усяка творчість стає співтворчістю автора з креативними силами Всесвіту [4, 74].

Висновки. Особистість, творчо самовизначаючись у культурі шляхом синтезування індивідуального автор-

ського міфу привносить нові змістові змісти у суб'єктивний образ світу та через нього в етнокультурний образ світу, трансформуючи останній. Самоініціація суб'єкта в культурі здійснюється шляхом етнокультурної міфотворчості. Суб'єктивні змісти конкретної особистості, впливають на

її діалог зі світом. Включаючись в цей діалог на суб'єкт-суб'єктній основі, особистість змінює світ і змінюється сама. Саме через індивідуальну авторську міфотворчість етнокультурна спільнота отримує можливість цілісно усвідомити власний образ світу в його змінах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Артемьева Е. Ю. Основы психологии субъективной семантики. – М.: Смысл, 1999. – 350с.
2. Асмолов А. Г. Образ світу і психологія пам'яті / По ту сторону свідомості: методологічні проблеми неklasичної психології. М.: "Зміст", 2002., 480 с.
3. Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций). – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 200с.
4. Кримський С. Б. Пізнання як трансценденція софійності (Запити неklasичної гносеології) / Запити філософських смислів. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. – 240с., с.71-83.
5. Леонтьев А. Н. Образ мира // Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: В II т. – М.: Наука, т.2
6. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. М.: Смысл., 2007. – 511с.
7. Лосев А. Ф. Дialeктика мифа. – В кн. Философия. Мифология. Культура. – М.: Политиздат, 1991.
8. Петренко В. Ф. Основы психосемантики. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1997.
9. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир. – СПб.: Питер, 2003. – 512с.
10. Смирнов С. Д. Понятие «образ мира» и его значение для психологии познавательных процессов / А. Н. Леонтьев и современная психология (Сб. статей памяти А. Н. Леонтьева). – М.: Изд-во Моск ун-та, 1983. – с.149-155.
11. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. – К.: Либідь, 2003. – 376с.
12. Юнг К.-Г. О современных мифах: Сб. трудов: пер. с немец., предисл и примеч. Л. О. Аконяна. – М.: Практика, 1994. – 252с.